

ТЕМА 6: Міжбанківські розрахунки в Україні

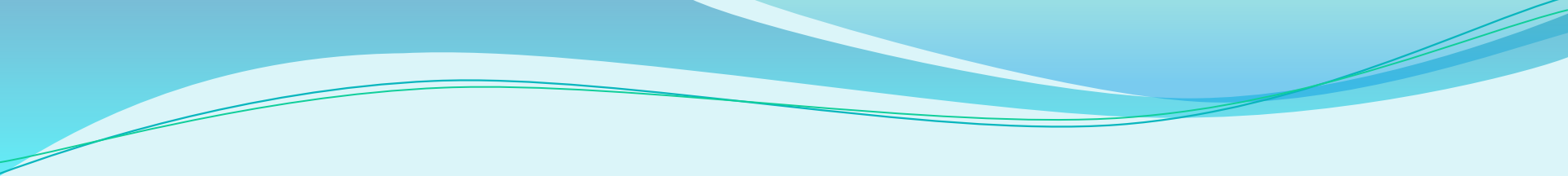

План

1. Необхідність і види міжбанківських розрахунків
2. Здійснення міжбанківських розрахунків через систему електронних платежів
3. Здійснення міжбанківських розрахунків через прямі кореспондентські відносини

Законодавчо-нормативна література:

1. Базовим законом, що визначає загальні засади функціонування платіжних систем в Україні та загальний порядок проведення переказу коштів у межах України є **Закон України “Про платіжні системи та переказ коштів в Україні”**. Цим Законом систему електронних платежів Національного банку України (далі - СЕП) визначено державною системою міжбанківських розрахунків.
2. Основним нормативно-правовим актом Національного банку України, що визначає загальні вимоги щодо функціонування в Україні СЕП та порядку виконання міжбанківського переказу коштів через кореспондентські рахунки банків-резидентів у національній валюті України є **Інструкція про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті**, затверджена постановою Правління Національного банку України від 16.08.2006 № 320 та зареєстрована в Міністерстві юстиції України 06.09.2006 за № 1035/12909 (із змінами).

Міжбанківські розрахунки — це система здійснення та регулювання грошових вимог та зобов'язань, які виникають між банками, їх філіями та клієнтами.

Системи міжбанківських розрахунків і платіжні системи в розвинутих країнах з ринковою економікою функціонують відповідно до загальних моделей, що базуються на **трьох основних видах міжбанківських розрахунків:**

— розрахунки через організацію кореспондентських відносин між комерційними банками; їх називають лоро-ностро;

— розрахунки через кореспондентські рахунки, що відкриваються в установах центральних банків. Як правило, це повні розрахунки, що виконуються індивідуально, на валовій основі. Їх можна характеризувати як платежі брутто;

— розрахунки через клірингові установи. Це розрахунки, або платежі нетто.

Інструкцією про Міжбанківські розрахунки передбачені такі *форми їх проведення*:

- через Національну систему електронних платежів (СЕН), що функціонує при Національному банку України;
- через власні платіжні системи комерційних банків, узгоджені з Національним банком України;
- через прямі кореспондентські відносини між комерційними банками.

СЕП виконує міжбанківський переказ у файловому режимі та в режимі реального часу.

Здійснення банком початкових платежів у файловому режимі є обов'язковим, а у режимі реального часу – за його вибором.

Разом з тим, банк, який працює в СЕП у файловому режимі, забезпечує приймання платежів у режимі реального часу.

У файловому режимі обмін платіжними документами здійснюється шляхом приймання-передавання пакету відповідних документів, сформованих у файл. Тривалість технологічного циклу складає 15-20 хвилин.

У режимі реального часу кошти зараховуються на рахунок отримувача негайно, у момент надходження платежу від відправника СЕП. Саме це є головною ознакою платіжних систем класу RTGS згідно з міжнародною класифікацією.

За звітний період 2010 року послугами СЕП у режимі реального часу скористалася 422 установи (39 % від загальної кількості учасників СЕП), але тільки 72 учасники виконували платежі в цьому режимі, а саме: 31 банк та 7 філій банків, Національний банк України з його установами.

Учасники системи

За станом на 1 жовтня 2010 року учасниками СЕП були 1070 установ, із них:

177 - банки України;

829 - філії банків України;

28 - органи Державного казначейства України;

36 - установи Національного банку України.

Учасники системи, враховуючи свої потреби, самостійно вирішують працювати їм за **окремим чи консолідованим кореспондентським рахунком.**

За станом на 1 жовтня 2010 року за **окремим кореспондентським рахунком** працювало 120 банків (включаючи Національний банк України), що складало 67 % від загальної кількості банків – юридичних осіб, які є учасниками системи. Ними за 9 місяців 2010 виконано 45 370 тисяч початкових платежів на суму 1 909 280 млн.грн., що відповідно на 16 % та 32 % більше таких самих показників порівняно з 9 місяцями 2009 року.

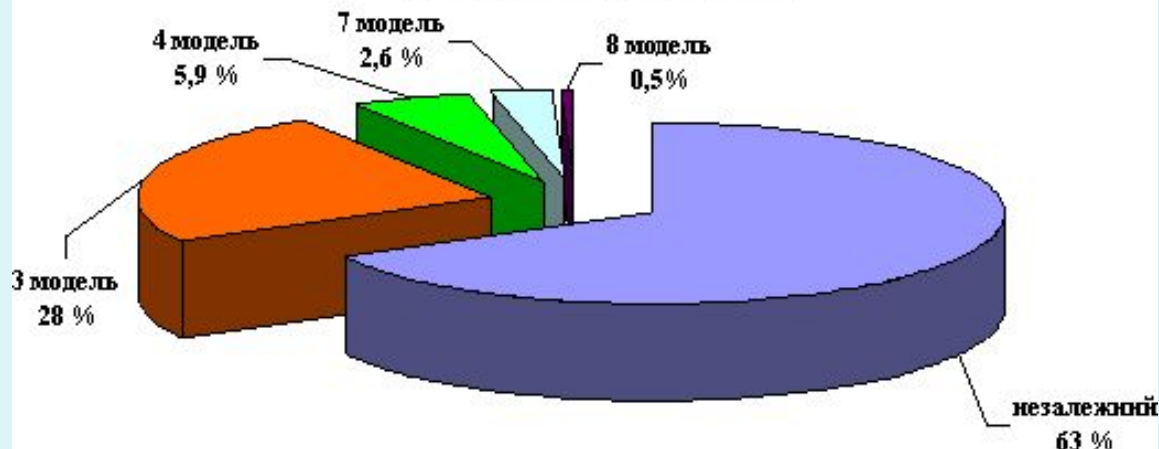
Інші 58 банків, що складало 33 % від загальної кількості банків – юридичних осіб, які є учасниками системи, за станом на 1 жовтня 2010 року працювали за **консолідованим кореспондентським рахунком.**

Розподіл учасників системи за моделями обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку був такий (діаграма 1):

- за 3 моделлю працювали 43 банки;
- за 4 моделлю працювали 10 банків;
- за 7 моделлю працювали 5 банків.

За єдиним казначейським рахунком (8 модель) працювало Державне казначейство України, на долю якого припадає 18 % від загальної суми здійснених початкових платежів за 9 місяців 2010 року.

Діаграма 1. Розподіл юридичних осіб - учасників СЕП, що працювали за моделями обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку та окремим кореспондентським рахунком, за станом на 01.10.2010

Завантаженість СЕП

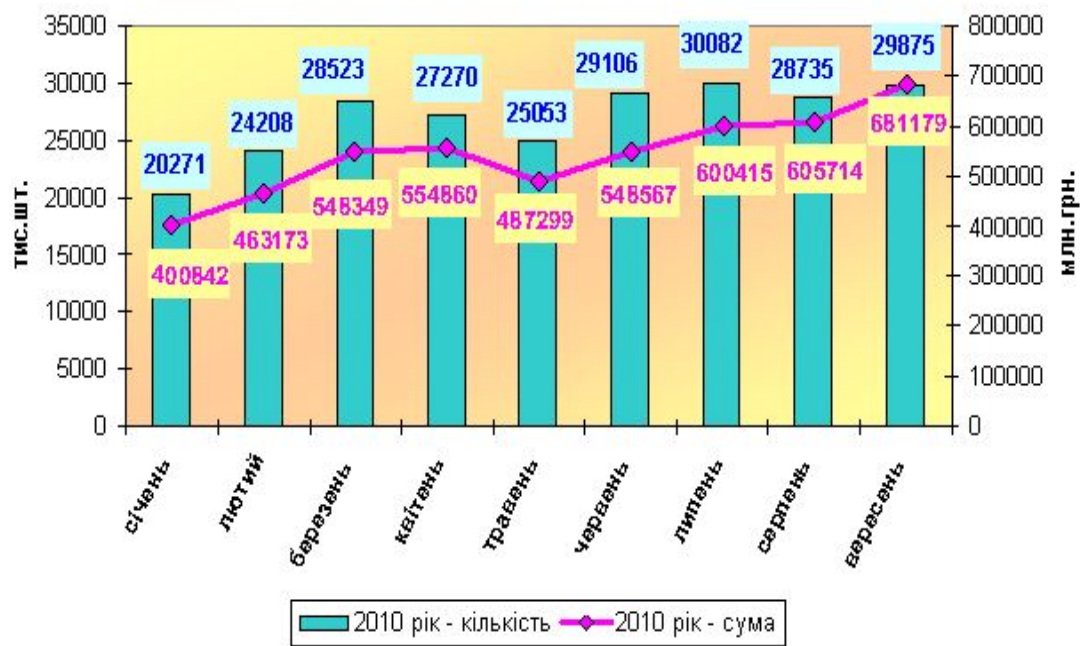
За 9 місяців 2010 року учасниками системи виконано 243 302 тисячі початкових платежів та електронних розрахункових повідомлень на суму 5 486 549 млн.грн., що відповідно на 6 % та 23 % більше, ніж за 9 місяців 2009 року, із них:

- початкові платежі в файловому режимі – 241806 тис. шт.;
- початкові платежі в режимі реального часу – 177 тис. шт.;
- електронні розрахункові повідомлення - 1319 тис. шт.

Кількість початкових платежів та електронних розрахункових повідомлень, виконаних через СЕП у файловому режимі за 9 місяців поточного року, збільшилася у порівнянні з відповідним періодом 2009 року на 14 109 тис.шт. (або на 6 %).

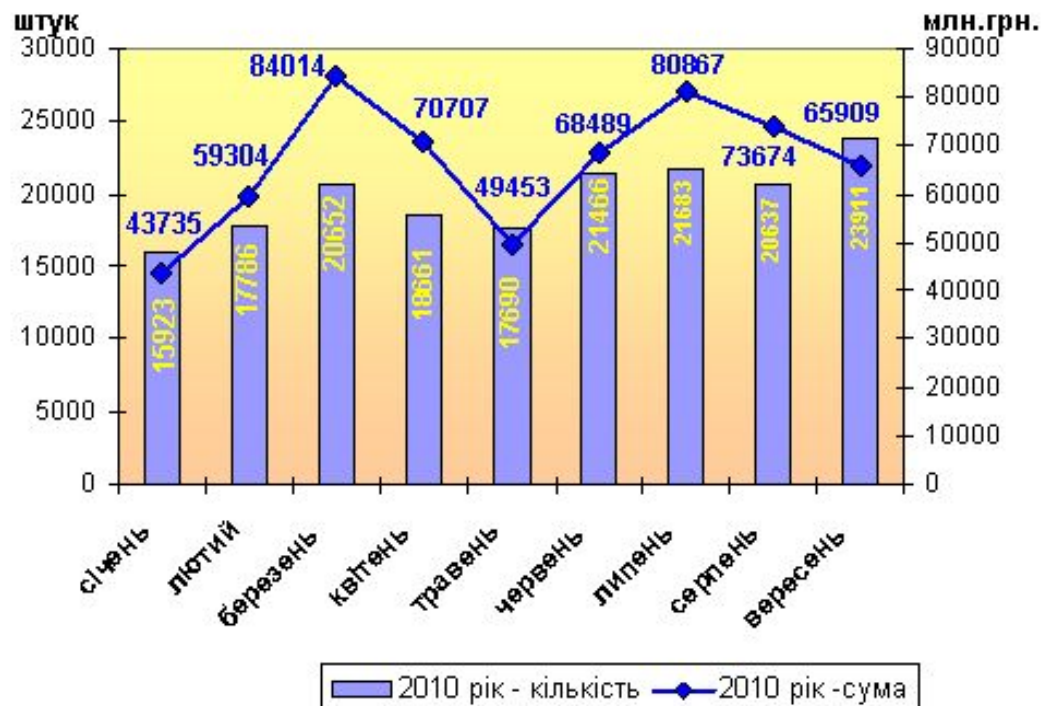
Найбільше платежів у 2010 році було виконано по кількості - у липні (30 082 тис.шт.), по сумі - у вересні (681 179 млн.грн.)

Діаграма 2. Завантаженість СЕП по кількості та сумі початкових платежів та електронних розрахункових повідомлень, виконаних у файловому режимі за 9 місяців 2010 року

У режимі реального часу найбільше початкових платежів та електронних розрахункових повідомлень у 2010 році була виконано у березні: по кількості – 20 652 шт., по сумі - 84 014 млн.грн.

Діаграма 3. Завантаженість СЕП по кількості та сумі початкових платежів та електронних розрахункових повідомлень, виконаних у режимі реального часу

Основні принципи здійснення міжбанківських розрахунків:

- підтримка банками своєї ліквідності (відповідно, наявності коштів на кореспондентських рахунках) на рівні, що забезпечує безперебійне, в повному обсязі, проведення розрахунків з іншими банками, особливо за платежами клієнтів;
- проведення контролю за правильністю здійснення міжбанківських розрахунків і проходження документів;
- проведення контролю за технологічними ризиками;
- встановлення кореспондентських відносин між банківськими установами.

Кореспондентські відносини — договірні відносини між кредитними установами (банками-кореспондентами), метою яких є здійснення платежів і розрахунків за дорученнями один одному на підставі кореспондентських угод з відображенням їх на кореспондентських рахунках.

Кореспондентські відносини можуть бути:

- безпосередньо між комерційними банками;
- між комерційними банками та НБУ.

При прямих кореспондентських відносинах між банками відкривається **кореспондентський рахунок** — це рахунок, на якому відображено розрахунки, здійснені однією установою банку за дорученням іншої на підставі укладених кореспондентських угод.

Система електронних платежів (СЕП) НБУ — це загальнодержавна платіжна система, яка забезпечує здійснення розрахунків в електронній формі між банківськими установами (та їх філіями) як за дорученням клієнтів, так і за зобов'язаннями банків один перед одним на території України.

Основні завдання системи:

- задоволення потреб економіки, яка реформується і розвивається;
- удосконалення кредитно-монетарної політики, яка проводиться НБУ, завдяки отриманню оперативної і точної інформації про переміщення грошових коштів і стан коррахунків;
- виконання міжбанківського етапу всіх видів безготівкових розрахунків;
- мінімізація часу на виконання міжбанківських розрахунків і на обіг грошових засобів;
- забезпечення високого рівня безпеки міжбанківських розрахунків;
- надання широкого спектра послуг для користувачів;
- забезпечення високого рівня внутрішнього бухгалтерського обліку і контролю;
- мінімізація вартості банківського посередництва шляхом оптимізації платіжних засобів і раціоналізації системи.

Основні функції СЕП:

- проведення розрахунків між банками України в національній валюті та інших іноземних валютах;
- ефективне використання тимчасово вільних ресурсів банків;
- контрольні функції НБУ щодо стану кореспондентських рахунків комерційних банків;
- надання інформаційних послуг учасникам розрахунків;
- обмін екстренною інформацією про проведення розрахунків;
- багаторівневий контроль за достовірністю даних на всіх стадіях розрахунків;
- забезпечення надійності розрахунків;
- забезпечення НБУ механізмом впливу на порушників законодавства і норм банківської діяльності шляхом обмеження їх обслуговування в СЕП.

Учасниками СЕП можуть бути:

1. На рівні регіональних розрахункових палат (РРП):
 - територіальні управління НБУ;
 - комерційні банки та їх установи, які мають кореспондентські (субкореспондентські) рахунки в територіальному управлінні НБУ, відповідають технічним і технологічним вимогам роботи в СЕП.

2. На рівні центральної розрахункової палати (ЦРП):
 - РРП;
 - управління НБУ в м. Києві та Київській області;
 - операційне управління НБУ;
 - центр міждержавних розрахунків НБУ;
 - комерційні банки в м. Києві та Київській області.

***Програмно-технологічна структура СЕП
НБУ включає такі основні компоненти:***

- програмно-технічні компоненти СЕП (АРМ-3, АРМ-2, АРМ-1);
- електронну пошту НБУ;
- засоби захисту інформації.

Для проведення міжбанківських розрахунків через СЕП НБУ між комерційними банками (філіями) та НБУ встановлюються *кореспондентські відносини* на основі договорів, а між комерційними банками і територіальними управліннями НБУ — шляхом укладання договору на розрахунково-касове обслуговування з відкриттям рахунку.

Для відкриття коррахунку керівник і головний бухгалтер комерційного банку особисто подають в ТУ НБУ такі **документи**:

- заяву на відкриття коррахунку встановленого зразка;
- завірену копію статуту;
- завірені копії ліцензії НБУ на здійснення банківського обслуговування
- завірену копію довідки про реєстрацію в органах Пенсійного фонду України;
- завірену копію довідки платника соціальних страхових внесків до фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань;
- завірену копію довідки про реєстрацію в органах державної статистики, про включення в Державний реєстр ЄДРПОУ;
- картку зі зразками підписів і печатки, затверджену нотаріально.

Договори про участь в СЕП НБУ (Договір на касове обслуговування відкриття коррахунку, Договір на інформаційно-розрахункове обслуговування в СЕП НБУ, Договір про надання послуг електронної пошти, Договір про використання криптографічних засобів захисту інформації в інформаційно-обчислювальній мережі НБУ) визначають:

- право власності на систему;
- правила проведення розрахунків;
- зобов'язання НБУ при виконанні розрахунків;
- порядок експлуатації;
- порядок розгляду спорів;
- порядок оплати за розрахунки.

Для проведення розрахунків комерційним банкам поряд з рахунками, відкритими в розрахунково-касовому центрі (РКЦ), відкриваються **технічні кореспондентські рахунки і субрахунки** в територіальній розрахунковій палаті.

За технічними рахунками відображаються всі платежі, проведені банком за дорученням клієнтів, а також суми надходжень, перераховані з інших банків на користь його клієнтів.

Інформація про стан технічного коррахунку поновлюється безпосередньо в момент обробки платіжних документів банку і фактично відображає стан коррахунку в режимі реального часу.

Початкові платежі у СЕП від банку приймаються лише в межах поточного значення залишку на технічному коррахунку цього банку.

Залежно від організаційної структури банки можуть обирати різні **моделі обслуговування консолідованих рахунків у СЕП**

Модель 1	Консолідований кореспондентський рахунок обласним дирекціям з відкриттям технічних рахунків філіям (обласна дирекція встановлює ліміти за технічними рахунками)
Модель 2	Консолідований кореспондентський рахунок обласним дирекціям без відкриття технічних рахунків філіям (обмін документами між філіями здійснюється через внутрішньобанківську систему розрахунків)
Модель 3	Консолідований кореспондентський рахунок комерційного банку (усієї системи) без відкриття технічних рахунків обласним дирекціям, філіям
Модель 4	Консолідований кореспондентський рахунок комерційного банку (усієї системи) з відкриттям технічних рахунків філіям
Модель 5	Консолідований кореспондентський рахунок комерційного банку (усієї системи) з відкриттям технічних рахунків обласним дирекціям
Модель 6	Консолідований кореспондентський рахунок комерційного банку (усієї системи) з відкриттям технічних рахунків обласним дирекціям та їх філіям
Модель 7	Консолідований кореспондентський рахунок комерційного банку (усієї системи) з відкриттям технічних рахунків філіям (характерна риса — банк може динамічно обмежувати повноваження філій щодо виконання операцій за допомогою операційних правил, які є додатковим механізмом, вбудованим у САБ — систему автоматизації банку)
Інформаційна модель (о)	Обслуговування виконується без злиття кореспондентських рахунків філій банків, банк отримує додаткову інформацію про роботу його філій у СЕП у межах ТУ НБУ

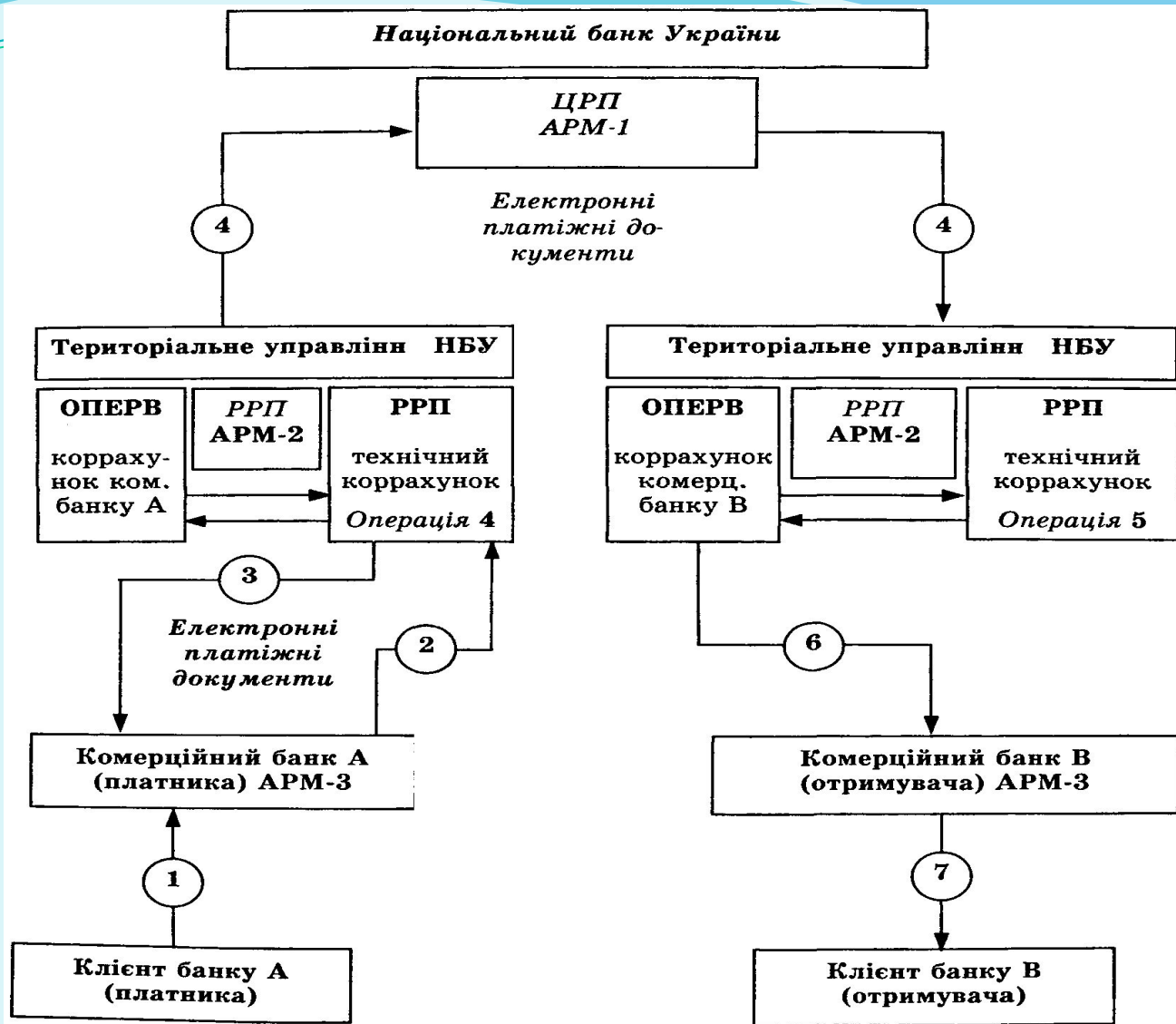

Рис. 1. Схема функціонування СЕП НБУ

Однією з додаткових можливостей СЕП є організація розрахунків з іноземними банками через механізм "шлюзових" банків.

"Шлюзовим" є банк — учасник СЕП, який:

- є власником (або учасником) системи міжбанківських розрахунків, відмінної від СЕП;
- уклав угоду з власником цієї платіжної системи про виконання ним платіжних трансакцій від імені інших банків;
- бере на себе зобов'язання виконувати платежі між банками — резидентами України та абонентами цієї платіжної системи.

У СЕП є **два типових зразки організації "шлюзових" банків.**

Перший — *"шлюз до SWIFT"*. "Шлюзовий" банк є абонентом SWIFT. Оскільки SWIFT є транспортною системою, завдання "шлюзового" банку — отримання платіжного документа із СЕП (що транспортується у форматі файла А) та оформлення його у форматі, прийнятому в SWIFT. У цьому форматі міститься більше реквізитів, ніж у документі СЕП. Додаткова інформація для SWIFT має заповнюватися банком-відправником у текстових реквізитах файла А у вигляді, обумовленому стандартами СЕП.

Другий — *"шлюз до систем країн СНД"*.

Прямі кореспондентські відносини — договірні відносини між комерційними банками, метою яких є прискорення платежів і розрахунків. Платежі й розрахунки здійснюються одним банком за дорученням іншого.

Комерційні банки, які встановили між собою кореспондентські відносини, називаються банками-кореспондентами, і відкривають кореспондентські рахунки типу НОСТРО і ЛОРО, після отримання відповідного письмового дозволу НБУ.

Рахунок ЛОРО — рахунок, відкритий комерційним банком банку-кореспонденту (ваш рахунок у нас).

Рахунок НОСТРО — рахунок, відкритий комерційним банком у банку-кореспонденті (наш рахунок у вас).

Рахунок НОСТРО в одному банку є рахунком ЛОРО в іншому.

Основним призначенням коррахунків є проведення банками розрахункових операцій за дорученням клієнтів.

Схема відкритих коррахунків має бути ефективною, забезпечувати якісне обслуговування клієнтів банку.

Виконанню операцій за коррахунками властиві три види ризику:

- ризик країни;
- ризик фінансової надійності банку;
- ризик виду операції.

До запровадження кореспондентських відносин комерційний банк повинен виконати такі операції:

- визначити рейтинг банку за інформацією, що публікується незалежними міжнародними агенціями;
- визначити, чи достатній перелік послуг, що пропонується банком-кореспондентом; термін виконання операцій, умови та тарифи банку;
- порівняти з альтернативними банками відсоткові ставки за депозитами, можливість розміщення "коротких" коштів.